

“Azərbaycanda Kiçik Sahibkarlığın İnkişafına Dəstək” layihəsi

Örtülü torpaqlarda (istixanalarda) məhsul istehsalının mövcud vəziyyəti: ənənələr, imkanlar və üstünlüklər.

**Vahid Məhərrəmov,
İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzinin eksperti
*Bakı, 5 noyabr 2014***

İstixana şəraitində məhsul istehsalı ənənəsi

- 1985-ci ildə tərəvəz məhsulu istehsalı adambaşına 132 kiloqram olub.
- 1997-ci ildə istehsal 495 min tona düşüb (adambaşına 63 kiloqram).
- Ənənəvi bazarlar - Rusiya, Ukrayna, Belarusiya.

Son illərdə ölkədə tərəvəz istehsalını artırmaq mümkün olub.

- 2013-cü ildə respublikada adambaşına 132 kiloqram tərəvəz istehsal olunub.

Ölkədən çıxarılan və ölkəyə gətirilən məhsulların həcmi təxminən eynidir.

- 2011- 2013- cü illərdə 183,2 min ton tərəvəz idxal olunub.
- 2011- 2013- cü illərdə 185,8 min ton tərəvəz ixrac olunub.

**Son zamanlar istixana məhsullarının istehsalında
artım dinamikası müşahidə olunur.**

Bölgələrdə örtülü torpaqlarda tərəvəz istehsalı

Azərbaycan üzrə cəmi: S = 1574, istehsal - 56 801 ton, hər hek. - 36,1 ton

Şəki- Zaqatala 0

Quba-Xaçmaz 0

Şəmkir
S=710
istehsal - 18 222 ton
hər hek.- 25,6 ton

Göyçay
S= 201
istehsal-5 281 ton
hər hek.-26,3 ton

Sumqayıt
S= 1
Istehsal- 846

Abseron S= 46
istehsal- 4600
hər hek.- 100

Bakı S=141
istehsal- 10 212
hər hek.- 72,4

Naxçıvan S= 3
istehsal- 207
hər hek.-102,3

Masallı S= 410
istehsal- 11 597
hər hek.- 28,3

**2009-2013-cü illər üzrə örtülü torpaqlarda bütün qurğu növlərindən cəmi tərəvəz bitkilərinin
əkin sahəsi və məhsul yığımı barədə məlumat**

	2009-cu il		2010-cu il		2011-ci il		2012-ci il		2013-cü il	
	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Respublika üzrə cəmi	1373	53095,0	1390	48312,6	1384	46981,0	1531	53341,7	1574	56801,2
Bakı şəhəri	100	13687,0	83	7912,0	83	7393,0	210	12803,0	141	10212,4
Binəqədi rayonu									5	74,7
Xəzər rayonu									34	845,0
Sabunçu rayonu									102	9292,7
Abşeron iqtisadi rayonu	18	1653,7	31	3824,5	33	3643,2	31	3585,0	47	4600,2
Abşeron rayonu	17	1635,0	30	3805,5	32	3463,2	31	3585,0	46	3754,2
Sumqayıt şəhəri	1	18,7	1	19,0	1	180,0			1	846,0
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	619	19525,8	632	17983,3	623	17779,8	666	18866,8	734	22939,2
Gəncə şəhəri	3	121,8	12	623,2	12	720,5	7	900,2	7	895,6
Tovuz rayonu									10	2800,0
Şəmkir rayonu	616	19404,0	620	17360,1	611	17059,3	657	17836,6	710	18222,3
Samux rayonu							2	130,0	7	1021,3
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	0	40,5	2	37,0	2	36,0				
Zaqatala rayonu	0	40,5	2	37,0	2	36,0				
Lənkəran iqtisadi rayonu	401	12007,1	412	12426,6	421	12076,7	404	11958,1	412	11820,3
Lənkəran rayonu	2	128,0	2	130,0	2	99,0	2	77,6	2	222,5
Masallı rayonu	399	11879,1	410	12296,6	419	11977,7	402	11880,5	410	11597,8
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	26	663,0	9	225,0						
Xaçmaz rayonu	26	663,0	9	225,0						
Aran iqtisadi rayonu	206	5429,9	218	5781,1	219	5910,6	217	5936,5	237	7021,5
Göyçay rayonu	196	5160,9	212	5643,2	213	5687,9	207	5566,9	201	5281,5
Bərdə rayonu	4	82,0			0	30,7	3	38,0	3	46,0
Biləsuvar rayonu									2	2,2
Salyan rayonu									19	1100,7
Yevlax rayonu									2	65,0
Ağdaş rayonu	6	187,0	6	137,9	6	192,0	6	281,6	6	345,6
Kürdəmir rayonu							1	50,0	2	62,3
Şirvan şəhəri									2	118,2
Naxçıvan iqtisadi rayonu	2	88,0	3	123,1	3	141,7	3	192,3	3	207,5
Şərur rayonu	0	24,0	0	30,0	0	36,0	1	45,0	0	50,0
Babək rayonu	0	22,0	0	24,5	0	26,5	0	27,0	0	28,0
Naxçıvan şəhəri	2	25,0	2	26,5	2	34,0	2	53,0	2	58,0
Culfa rayonu							0	20,0	0	22,0
Ordubad rayonu	0	17,0	0	17,1	0	17,2	0	17,3	0	17,5
Kəngərli rayonu			0	25,0	0	28,0	0	30,0	0	32,0

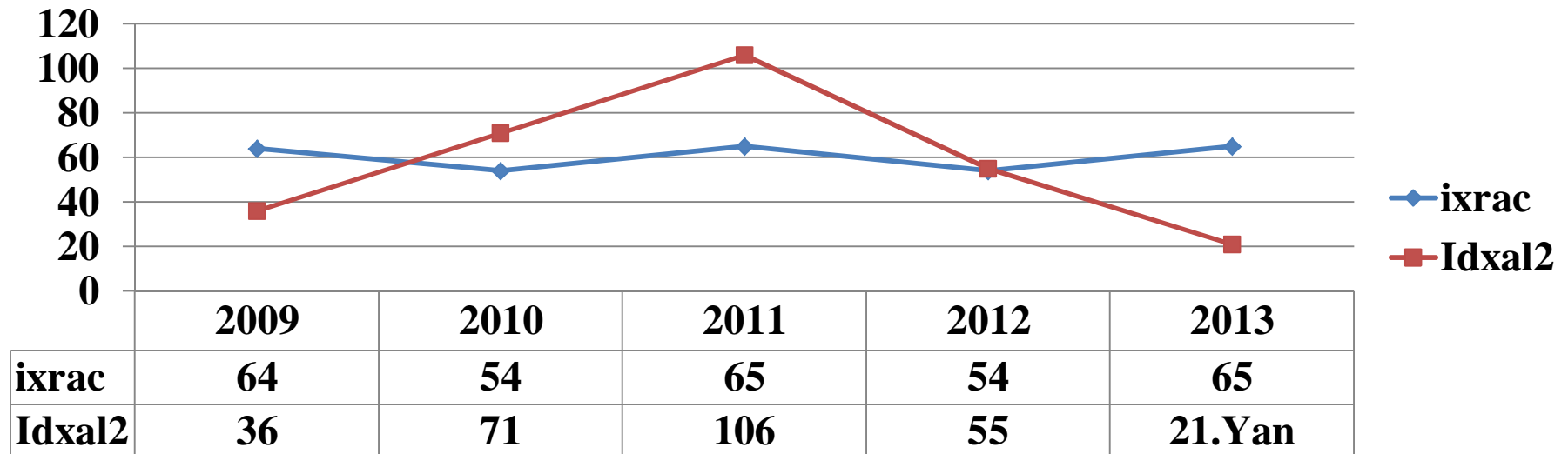
**2009-2013-cü illər üzrə örtülü torpaqlarda bütün qurğu növlərindən pomidorun
əkin sahəsi və məhsul yığımı barədə məlumat**

	2009-cu il		2010-cu il		2011-ci il		2012-ci il		2013-cü il	
	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton	əkin sahəsi, hektar	məhsul yığımı, ton
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Respublika üzrə cəmi	774	31907,0	820	25253,0	802	24054,9	946	30830,6	968	34289,9
Bakı şəhəri	42	8430,0	32	2163,0	32	1598,0	140	6116,7	75	5264,9
Binəqədi rayonu									3	53,1
Xəzər rayonu									15	423,5
Sabunçu rayonu									57	4788,2
Abşeron iqtisadi rayonu	7	1007,3	11	1144,8	11	758,6	23	2958,9	35	2962,1
Abşeron rayonu	7	999,2	11	1134,8	10	688,6	23	2958,9	35	2689,1
Sumqayıt şəhəri	0	8,1	0	10,0	1	70,0			0	273,0
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	536	17355,5	571	16391,3	555	16107,8	584	16238,5	642	19544,1
Gəncə şəhəri	3	120,1	6	241,2	6	419,0			5	523,9
Tovuz rayonu									6	1953,0
Şəmkir rayonu	533	17235,4	565	16150,1	549	15688,8	584	16238,5	627	16332,2
Samux rayonu									4	735,0
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	0	2,6	0	3,6						
Zaqatala rayonu	0	2,6	0	3,6						
Lənkəran iqtisadi rayonu	2	128,0	2	130,0	5	188,5	2	77,6	2	222,5
Lənkəran rayonu	2	128,0	2	130,0	2	99,0	2	77,6	2	222,5
Masallı rayonu					3	89,5				
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	5	136,0	6	156,0						
Xaçmaz rayonu	5	136,0	6	156,0						
Aran iqtisadi rayonu	181	4814,1	196	5213,3	198	5343,0	196	5365,9	212	6233,4
Göyçay rayonu	174	4607,1	190	5075,4	192	5131,0	190	5119,9	185	4856,4
Bərdə rayonu	1	20,0			0	20,0	1	12,0	1	32,0
Biləsuvar rayonu									2	2,2
Salyan rayonu									17	992,2
Yevlax rayonu									1	35,0
Ağdaş rayonu	6	187,0	6	137,9	6	192,0	4	184,0	3	173,1
Kürdəmir rayonu							1	50,0	2	62,3
Şirvan şəhəri									1	80,2
Naxçıvan iqtisadi rayonu	1	33,5	1	51,0	1	59,0	1	73,0	1	63,0
Şərur rayonu	0	13,5	0	17,0	0	20,0	0	25,0	0	24,0
Babək rayonu	0	11,0	0	12,5	0	13,0	0	13,0	0	14,0
Naxçıvan şəhəri	1	9,0	1	9,5	1	13,0	1	21,0	1	25,0
Kəngərli rayonu			0	12,0	0	13,0	0	14,0		

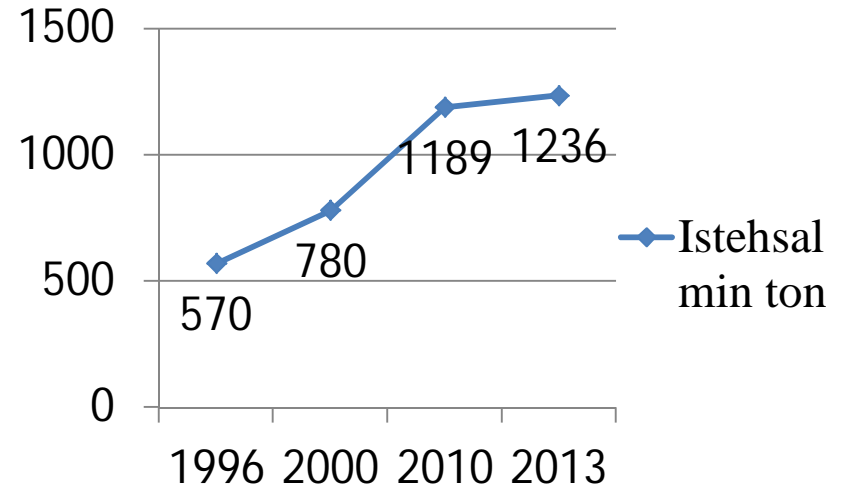
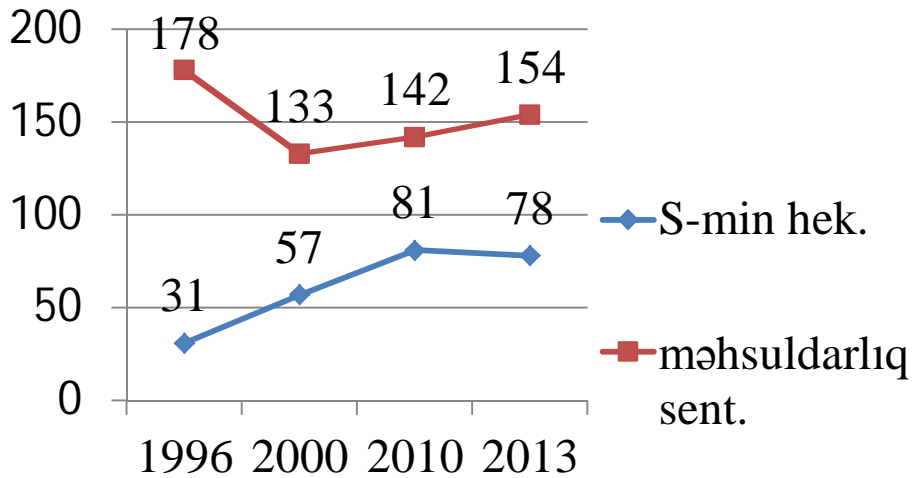
İdxal, ixrac olunan tərəvəz məhsullarının həcmi

Təzə tərəvəz, ton (2013-cü il ixrac)	Cəmi	65 518 t.	55 595 min\$
	Rusiya Federasiyası	64 514 t.	55 502 min\$
	Gürcüstan	882 t.	49 min\$
	Qazaxıstan	120 t.	39 min\$
Təzə tərəvəz, ton (2013-cü il idxal)	Cəmi	21 461 t.	4 051 min\$
	İran İslam Respublikası	18 017 t.	3 639 min\$
	Türkiyə	3 360 t.	304 min\$
	Çin	54 t.	16 min\$
	Fransa	29 t.	86 min\$
	Digər ölkələr	0,4	5 min\$

Son 5 ildə təzə tərəvəz məhsullarının idxal və ixracının dinamikası

Tərəvəz istehsalı göstəriciləri

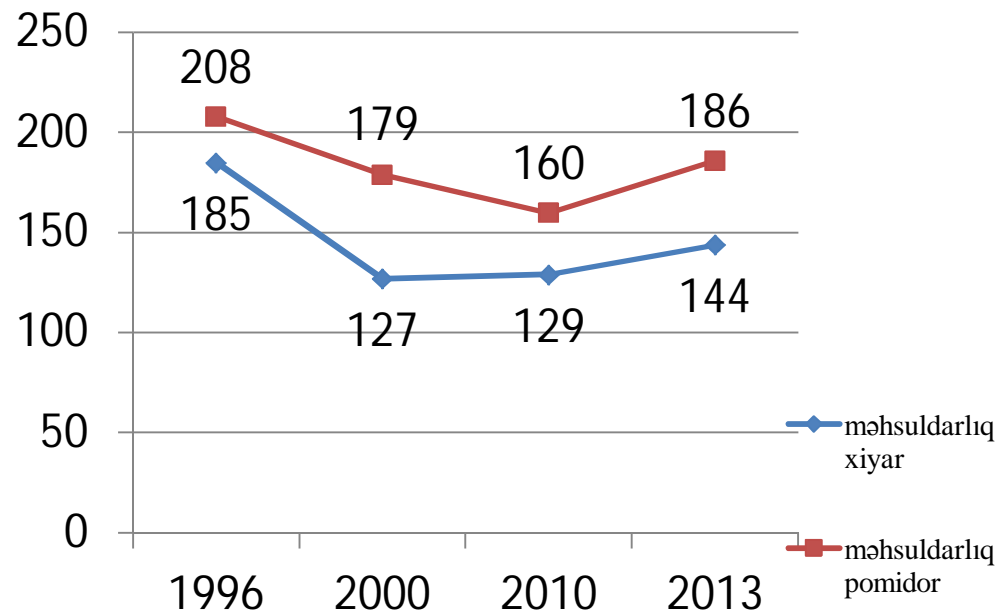

2013-cü il S= 78 min hektar

- xiyar S=13,6 min hek.
- pomidor S=25 min hek.

İstehsal- 1236 min ton

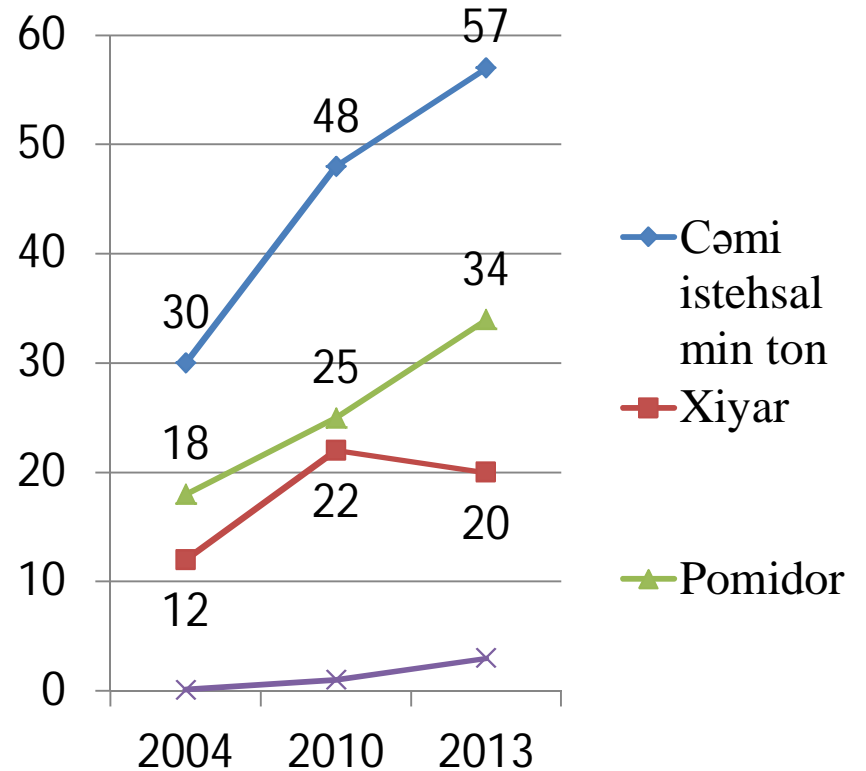
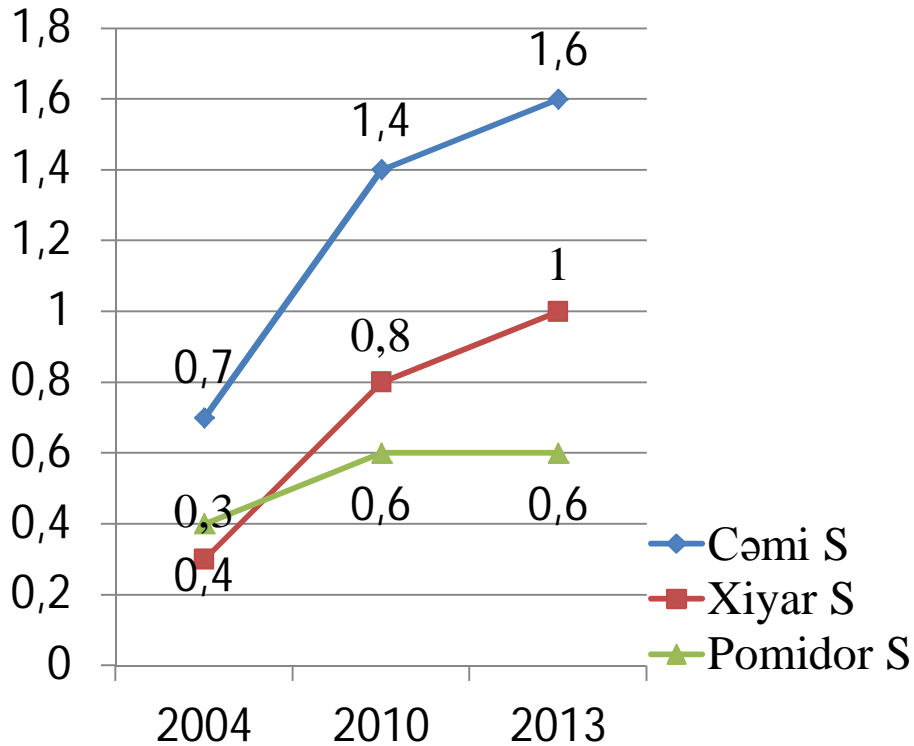
- 199 min ton xiyar
- 466 min ton pomidor

İstixana məhsullarının əkin sahəsi və istehsal

- 2009-cu ildə əkin S = 1373 hektar,
- 2013-cü ildə əkin S = 1574 hektar (+ 201) təşkil etmişdir.
Bəzi illərdə əkin sahəsinin azaldığı müşahidə edilir.
- 2010-cu illə müqayisədə 2011-ci ildə əkin sahəsi 6 hektar azalmaqla həmin ildə əvvəlki ilə nisbətən məhsulun həcmi 1331 ton azalmışdır.

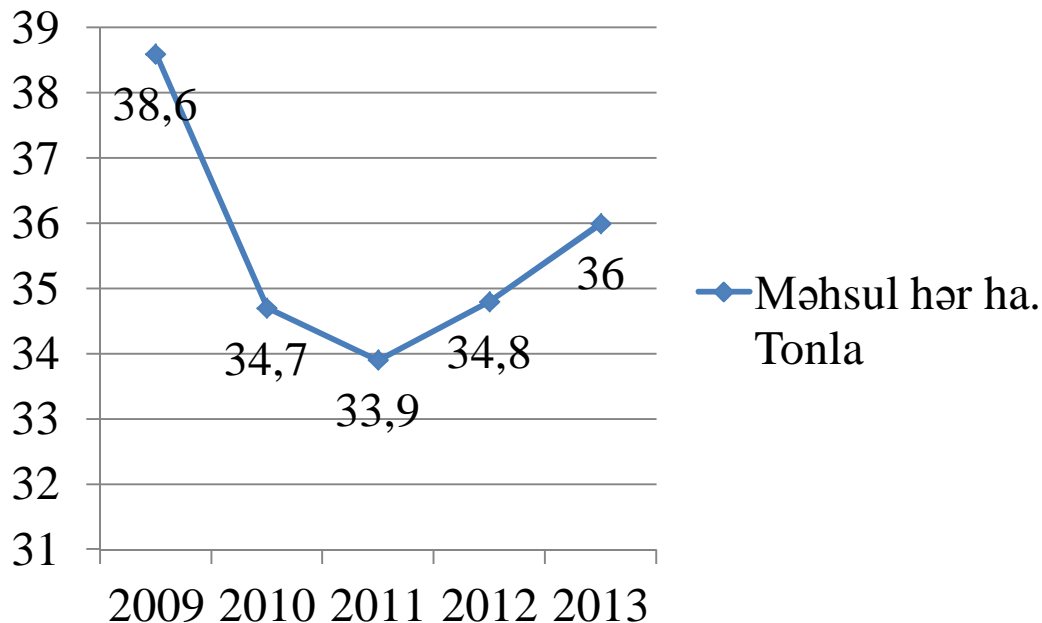

Örtülü təsərrüfatlarda məhsuldarlıq

İstixana şəraitində yeni texnologiyanı tətbiq etməklə İsraildə hər hektardan

- Pomidor - 700 tonadək
- Şirin bibər - 450 tonadək
- Xiyar - 700 tonadək
- Salat - 600 tonadək
- Çiyələk - 150-180 ton məhsul götürülür

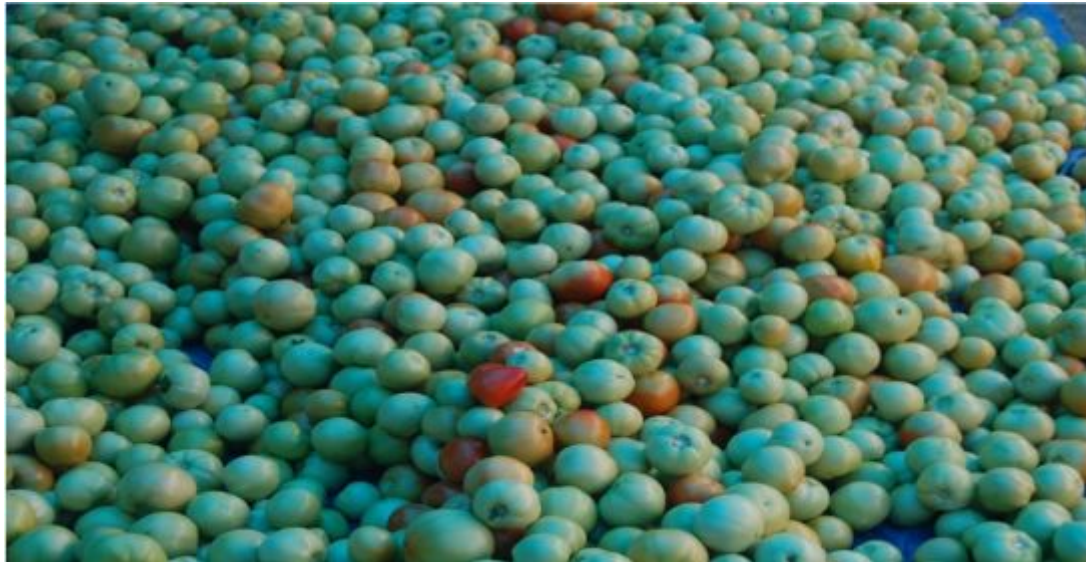
Məhsuldarlıq indiki səviyyədən ən azı 10 dəfə çox artırılmalıdır

Məhsuldarlığı artırmaq üçün optimal istilik və işıqlandırma yaratmaqla yanaşı, bitkinin yarpaqdan qidalanmasını (fertikasiya) təşkil etmək lazımdır.

İstixanalarda məhsul istehsalının üstünlükləri

- İstixana məhsullarına tələbat artmaqda davam edir;
- İstixanalarda yetişdirilən tərəvəz məhsulları artıq ilboyu istifadə olunur;
- Müasir texnologiya məhsuldarlığı 5-6 dəfə artırmaq imkanı verir;
- İqlim dəyişikliyi açıq şəraitdə məhsul istehsalında problemlər yaradıb;
- Fermerlər qapalı şəraitdə istehsal prosesini tam idarə etmək imkanına malikdirlər.

Rusiya bazarında artan tələbat

- Azərbaycan məhsulları Rusiya bazarında digər ölkələrdən idxal olunan analogi məhsullarla müqayisədə müəyyən üstünlüklərə malikdir;
- Azərbaycan məhsullarını MDB ölkələri istehlakçıları yüksək qiymətləndirirlər;
- İstixanalarda yetişdirilən məhsulların Rusiya bazarlarına daşınmasını və həmin bazarlarda satılmasını Rusiyada yaşayan azərbaycanlı tacirlər həyata keçirir (*onların əldə etdikləri gəlirlərin bir hissəsi ölkəmizə qayıdır*);
- Rusiya hökumətinin digər ölkələrdən idxal olunan tərəvəz məhsullarının idxalına tətbiq etdiyi məhdudiyyətlər Azərbaycan fermerlərinin məhsullarına tələbatı artırıb.

Örtülü torpaqlarda mövcud olan problemlər

- Sahibkarlarla keçirilmiş fokus-qrup müzakirələri və müsahibələr göstərdi ki, onların çoxunun Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna kreditlə bağlı necə müraciət etməli olduqları haqda məlumatları ya yoxdur, ya da çox aşağı səviyyədədir;
- Təsərrüfatlarının qeydiyyatsız olması (girov, sığorta);
- Primitiv texnologiya (istilik, işıqlanma, su təminatı, qida);
- Normal istiliyin alınmaması, bitkiləri şaxta vurması təhlükəsi;
- ixrac çətinlikləri;
- Elektrik və qaz təchizatı ilə bağlı texniki şərtin alınması üçün tələb edilən vəsaitin yüksək olması.

İstixanalara tətbiq olunan güzəştlər (dünya təcrübəsi)

- Yaponiyada istixana tikilməsi üçün xərclərin 50%-ni dövlət ödəyir.
- Qaz, enerji təminatında çox ciddi problemlərlə qarşılaşan Ukraynada istixana təsərrüfatları üçün qazın qiyməti endirilərək min³ üçün 268, digər sahələr, sənaye obyektləri üçün 480 dollar müəyyən edilib, həmçinin istifadə olunan elektrik enerjisinin dəyərinə 10% güzəşt tətbiq olunub.
- Niderlandda sahibkarlara 25 illiyə 1,5-2%-lik kredit verilir.
- MDB ölkələrində Rusiyada, Qırğızıstanda, Qazaxıstanda da bu sahəyə güzəştli kreditlərin verilməsi təcrübəsi geniş tətbiq olunur.

Ölkələr	Sahə min hek.
Çin	1700,0
Qazaxıstan	58,6
Türkiyə	41,0
Hollandiya	10,0
Polşa	6,3
İsrail	3,0
Rusiya	2,1
Azərbaycan	1,5
Ukrayna	0,5